

THE SIGNIFICANCE OF RELATIONSHIPS BETWEEN SELF-EFFICACY AND THE DISTRIBUTION OF RESOURCES IN THE POSITIVE ADAPTATION OF YOUNG OFFENDERS

Iwona NIEWIADOMSKA, Joanna CHWASZCZ, Rafał BARTCZUK

Institute of Psychology, The John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poland

Abstract

This study analyses the psychological mechanisms that have a significant influence on the adaptation process in young offenders. The psychological determinants of this process include the reciprocal associations between the resources individuals possess (their importance, gains and losses) and their experience of self-efficacy in three temporal perspectives (past, present, future). The research was conducted on a group of three-hundred-and-sixty-two young people, each of whom had committed at least one offence. Rotter's Incomplete Sentence Blank (RISB) was used to measure adaptation, Hobfoll's Conservation of Resources Evaluation (importance, gains, losses) was applied to measure resources, while Niewiadomska's Life Self-Appraisal Questionnaire served for the research into self-efficacy. Path analysis was used to show how adaptation was formed by the associations occurring between the individuals' experience of self-efficacy and the distribution of resources. The study found five mechanisms shaping the adaptive capacities in the group of young offenders, which reflect the reciprocal associations between their experience of self-efficacy and the level, gains and losses of perceived resources.

Key words

Positive adaptation of young offenders; Self-efficacy; Importance of resources; Gain in resources; Loss of resources; Conservation of resources theory (COR).

Received 23 July 2012; accepted 4 January 2013

1. Theoretical grounding

The variety of definitions of adaptation suggests that it is a universal phenomenon involving the exchange of information and energy between an organism and the environment in processes of assimilation and accommodation. Two groups of theories can be distinguished within the framework of the existing theoretical approaches. The first stresses the objective criteria of adaptation to the surrounding conditions, such as fulfilling a specific function or requirement in social life, while the second is concerned with an individual's subjective evaluation of their own existence in the world around them, which is exemplified in the psychological analysis of adaptation. The point is also made from the psychological perspective that

adaptation is connected with the functioning of personality, which is based on biological, mental and social elements. The process of positive adaptation is then a matter of the right fit between the bio-psychical specifics of an individual and the surrounding environment [12, 23, 44].

The importance of the personality factors in the dynamic of an individual's adaptation is reflected in three important mental processes: selection, optimisation and compensation [2, 3, 17]. The selection process is significant because the biological, social and individual goals create a sphere of alternative dimensions of action. The number of potential aims usually exceeds an individual's present capacity to achieve them. In the process of selection, therefore, an individual's resources are concentrated around specific dimensions

of activity or goals. A range of cognitive mechanisms are thus in operation in the process of selection. They involve foreseeing the way a situation will develop, organising actions in time and forecasting their effects. The cognitive nature of the processes responsible for selection is expressed in the conditional term “if..., then...”, thanks to which individuals consider the availability of goals, their achievability and the various outcomes of the activity pursued.

The effectiveness of the adaptive behaviour depends in large measure on the second mechanism of adaptation: optimisation. This personality mechanism expresses itself in the way individuals learn, practise, refine, integrate, coordinate and make automatic the strategies that serve to achieve the goals they have conceived. The optimisation of goal-directed behaviour therefore increases the likelihood that individuals will achieve the goals they have set themselves in the process of selection.

On the one hand compensation leads to the adjustment of internal patterns to the intended goals and on the other it serves to focus resources on the most important endeavours. An appetitive or aversive goal does not automatically lead to action. It is only when the belief emerges that it is possible to achieve a positive effect or avoid a negative one (thanks to the resources a person possesses) that the motivation to take action to achieve this effect appears [20].

In giving an account of the importance of these personality mechanisms it is important to emphasise that they are decisive in the adaptation of individuals because they influence the way they function in such dimensions as:

- coherent life-management;
- the achievement of life goals with the aid of resources sanctioned by society;
- stamina and persistence in seeking and carrying out work;
- making positive interpersonal contacts;
- avoiding destructive behaviour, such as the use of psychoactive drugs or of violence;
- respecting the major social and moral norms [2, 13, 22, 39, 50].

There are therefore grounds to conclude that those at risk of embarking on a life of crime can achieve positive adaptation provided that the psychological factors that have a regulatory influence on their positive adaptation, including adaptation to the prevailing social norms, are understood and reinforced [43].

The research results support the view that various types of relationships between the following two kinds of personality factors should be significant in the course of adaptation:

1. self-efficacy;
2. perceived distribution of resources: their level, and gains and losses.

Ad 1. With respect to the first of these factors, the personality dimension under analysis refers to the expectations of individuals regarding their capacity to complete tasks and/or solve problems in a wide variety of life circumstances. This kind of belief means, therefore, that an individual feels equal to the tasks presented by the reality that surrounds them which, as a consequence, builds the conviction that they can influence current and foreseen life events [6]. This sort of conviction results from a balance of experiences arising from a number of pivotal sources, but primarily from the intensity of the successes and failures experienced as well as from the physiological states experienced in stressful (difficult) situations [5, 6, 7]. Personal successes and failures are the most influential sources of information about self-efficacy because they provide the most authentic evidence that a person is able or unable to acquire the capabilities essential in achieving the intended goal [7]. The information originating in experiences of anxiety, tiredness, hardship or a negative mood [11] is also an important source of belief in self-efficacy. It is important to note that people learn to interpret their mental or physiological arousal as an indicator of their personal capacities. Therefore the negative mental states and/or discomforting somatic symptoms people feel in stressful situations are usually interpreted by them as evidence of inability to cope with a situation [7, 14, 42, 46].

There are a number of arguments for interpreting self-efficacy in a person's adaptation process. The first is that the estimated level of this variable is treated as one of the important predictors of human behaviour, including in the realm of initiating a specific type of action, putting effort into an action undertaken and continuing it despite encountering obstacles and misfortune [7, 31]. Secondly, self-efficacy influences the type of thinking: optimistic or pessimistic. Optimism is both an effect of the conceptualisation that the person is able to achieve something in a given situation as well as the consequence of the positive mental states associated with that conviction [8, 47]. Thirdly, with a higher level of self-efficacy an individual more often perceives the problems that arise as challenges rather than as threats or potential losses [19]. Fourthly, self-efficacy is treated as an objective resilience resource managing other forms of capital, thanks to which the individual is more capable of marshalling other resources in the process of personal adaptation to the requirements of the environment [45].

Ad 2. With respect to the second of these factors, there is a specific link between the success of the process of adaptation and the resources an individual possesses [15, 23, 34]. It is thanks to the system of resources that individuals' effective adaptation to the requirements of the environment and their capacity to manage their lives coherently [23, 33] are possible.

It should be emphasised that the majority of adaptation theories concentrate on the process of the loss of resources, which leads to stress and its negative consequences. Unlike other ideas, the conservation of resources theory (COR) is founded on the premise that three processes connected with the distribution of resources – their importance, capital losses and gaining new resources – are important for adaptation.

The following arguments, which were formulated based on COR, may be made in favour of the thesis that has been presented. Firstly, individuals with meagre resources adopt a defensive style of behaviour as they view the capital they possess from the perspective of what they may lose rather than what they may gain. It has also been observed that those with scant resources are more inclined to forsake problem solving action in favour of seeking emotional support and/or dwelling on negative emotions [21, 23, 27, 49]. Secondly, the healing process in those suffering post-traumatic stress correlates significantly with the level of internal resources: those with greater capital return to mental equilibrium more swiftly [24]. Thirdly, the motivation to secure against losses is much greater than that to make gains. Because of this, people will deploy a wide range of strategies to insure against the loss of the capital they possess. When we turn to gains in resources we can see that they fulfil two kinds of functions: primary and secondary. In the primary function individuals who have experienced losses initiate a cycle of gains aimed at offsetting the damage incurred. While, in the secondary function, they place special emphasis on the gains they make in a situation where they incur losses. This mechanism serves to reduce mental tension and to soften the reactions to the stress that is experienced [10, 23, 48].

The associations introduced above therefore justify the hypothesis that both the experience of self-efficacy and the perceived distribution of resources (their meaning, losses and gains) have a significant influence on the level of adaptation in young offenders.

2. Methodology

Psychologists, however, continue to ask themselves what type of relationships exist between these

objective resilience resources and the processes that take place around the distribution of resources [22, 23, 41]. The research question, which constitutes an important step in constructing a model explaining the interactions that occur between the resources possessed and the process a person experiences in adapting to the requirements of the environment, dovetails with the research strands introduced above. The following sections of the study are devoted to seeking an answer to the following research question, What types of relationships are there between self-efficacy (the objective resilience resource) and the perceived distribution of resources (their importance, losses and gains) in the adaptation process of young people who have come into conflict with the norms of the criminal law?

2.1. Study procedure and population

The research was conducted using the pencil and paper method by trained interviewers who were final-year students of psychology. The group was purposely selected. With the aid of probation officers, social workers and the staff of secure children's homes (resocialisation centres) and young offender institutions the interviewers were able to reach people who had committed their first punishable act before the age of seventeen. The research interviews were conducted one-to-one from November 2009 to March 2010. Each of the respondents was informed of the aim of the research and participated willingly. Three-hundred-and-sixty-two people between the ages of 17 and 25 took part in the research. Of these, 53% were men and 47% women. While the research was underway a proportion (43%) of this group was in secure children's homes (resocialisation centres) and young offender institutions because they had committed a punishable offence, but the remainder had already completed the social re-adaptation process for those who have broken the criminal law.

2.2. Measuring the psychological variables

Three measurement methods were applied in the empirical analysis. Rotter's Incomplete Sentences Blank (RISB) was used to measure the level of individual adaptation and Niewiadomska's Life Self-Appraisal Questionnaire was applied to measure self-efficacy. Meanwhile, Hobfoll's Conservation of Resources Questionnaire (importance, gains and losses) was employed to analyse the functioning of resources.

The RISB is a tool that specifies an individual's level of adaptation [40]. Its Polish version is based on the second edition from 1992. The tool possesses the

virtues of both projective and objective techniques. Its projective advantages include the latitude the respondents have to respond freely, the high degree to which the purpose of the test can be concealed and the potential to create new sentence beginnings according to the specific research goals. Its objective advantages, on the other hand, are linked to the ease and reliability of assessment, the opportunity to compare the responses of different people and with the option to conduct group analyses. The instructions require the respondents to complete a series of sentence beginnings (the core of the sentence). The RISB assumes that the responses will indicate the desires, aspirations, fears, attitudes to self and others, professional activities, current problems, values and life aims of the respondents and hence their personal adaptation.

Conclusions are drawn concerning a person's level of adaptation based on completing 47 sentence beginnings (of these, forty appear in the original method and the other seven are of an experimental nature and concern favoured values and life aims). Each of the responses is awarded a points score. Based on the points received, an adaptation index, whose value is in the range 0–282 points, is calculated. A high result indicates a lack of adaptation.

The Polish version of the RISB test was checked by tests of inter-rater reliability with regard to the points awarded by the judges and by tests of internal consistency. The inter-rater reliability in the scoring of the same protocols by different judges was measured using a Spearman correlation coefficient, which produced 0.96, while the α -Cronbach coefficient of internal consistency was 0.79. The accuracy of the test was also investigated using the contrast-group difference method. The research found that the population of misadapted people, including prisoners, women victims of violence, patients with depression and unemployed people, returned significantly higher results in the RISB test than the standardising sample [28].

Niewiadomska's Life Self-Appraisal Questionnaire was employed to measure self-efficacy. The measurement of this variable is achieved with the aid of three indicators: the intensity of difficult situations, the level of successes and the concentration of defeats an individual has experienced. In the first section of the questionnaire, the task of the person being examined is to say how often they have experienced the seven types of difficult situations that most often lead to disturbances in the relationship between the individual and the environment, including those that most often lead to criminogenic actions:

- deprivation of biological and mental needs;
- physical and/or mental overload;

- physical and/or mental suffering;
- internal conflicts;
- feeling threatened;
- frustration experienced in working towards and achieving goals;
- new, unforeseen stimuli [7, 11, 29, 30].

The analysis of the intensity of perceived difficulties comprises three temporal perspectives: past, present and future. Within each of these there is a question referring to the seven difficult situations that have been distinguished, such as, How often in the past have you experienced a situation in which important needs of yours were not satisfied? How often do you now experience a situation in which important needs of yours are not satisfied? In your opinion, how often in the future will you experience a situation in which important needs of yours are not satisfied? There is a scale specifying the frequency of the problem concerned next to each question: 1 – never; 2 – very rarely; 3 – sometimes; 4 – often; 5 – very often. The sum of the frequency of difficulties from each temporal perspective serves to determine three indicators: the intensity of difficult situations in the past, the response to the concentration of present difficulties and the expectation of problematic situations in the future. The value for each of these indicators lies between seven and thirty-five points.

The α -Cronbach coefficients of internal consistency calculated for a group of 296 people for the indicators of the intensity of difficult situations returned the following values: 0.85 for the experience of past problems; 0.83 for the experience of present difficulties and 0.71 for problematic situations expected in the future [35].

The second section of the questionnaire served to analyse the intensity of the successes an individual has experienced. The research into this variable was driven by the assumption that achieving the desired results leads to an increase in self-efficacy, while not doing so leads to a reduction in self-efficacy, which may result in a variety of defensive behaviours [7]. Four types of success were itemised in the questionnaire:

- personal;
- family;
- professional;
- social and friendship.

The level of successes experienced was analysed from three temporal perspectives: the past, the present and the future. Within each there are questions concerning the four types of achievements that have been distinguished, such as, How often in the past have you experienced a situation in which you have had a feeling of personal success? How often do you now experi-

ence situations in which you have a feeling of personal success? In your opinion, how often in the future will you experience a situation in which you will be able to achieve personal success? Next to each question there is a scale that specifies the frequency with which an individual's efforts and actions have achieved the desired results: 1 – never; 2 – very rarely; 3 – sometimes; 4 – often; 5 – very often. The sum of the frequency with which an individual's actions have achieved the expected results for each temporal perspective produces three indicators: sense of the intensity of successes in the past and the present, and their expected intensity in the future. The value for each of these indicators lies between four and twenty points.

The α -Cronbach coefficients of internal consistency calculated for a group of 296 people for the indicators of the intensity of successes returned the following values: 0.72 for the experience of past successes, 0.81 for the experience of present successes and 0.84 for those expected in the future [35].

The third section of the questionnaire investigated the intensity of failures experienced which, unlike successes, lead to a reduction in self-efficacy [7, p. 47]. Four types of failure were distinguished in the method:

- personal;
- family;
- professional;
- social-friendship.

As with the second section of the questionnaire, the level of failures experienced was analysed from three temporal perspectives: the past, the present and the future. Questions were asked about the four types of failure from each temporal perspective, such as, How often in the past have you experienced a situation in which you have had a sense of personal failure? How often now do you experience a situation in which you have a sense of personal failure? In your opinion, how often in the future will you experience a situation in which you will have to experience a personal failure? A scale of responses specifying the frequency of experiencing the particular type of failure appears next to each question: 1 – never; 2 – very rarely; 3 – sometimes; 4 – often; 5 – very often. The sum of the frequencies of their occurrence in each temporal category produces three indicators: the experience of past and present failures and that of those expected in the future. The value for each of these indicators lies between four and twenty points.

The α -Cronbach coefficients of internal consistency calculated for a group of 1,480 people at risk of social exclusion, including people from alcoholic families, social orphans, homeless people, prison-

ers, people leaving penal institutions and prostitutes, returned the following values: 0.78 for past failures; 0.82 for present failures and 0.88 for those expected in the future.

The Conservation of Resources Evaluation (COR-E) is a measurement tool that takes the form of a list of 74 resources. The respondent evaluates each of these three times [23, 25, 26]:

- in terms of the personal meaning of each of the resources;
- his gains over the previous six months;
- his losses over the previous six months.

Following the Conservation of Resources approach, four types of resources were taken into account in the method:

- object resources (11);
- personal characteristics (21 resource categories);
- condition (25 resource types);
- energy (17 resource types).

The categorisation of the test items for the particular types of resources was performed by seven qualified judges. They were psychologists who had been briefed on the classification of resources in the context of the Conservation of Resources theory.

The α -Cronbach coefficients of internal consistency calculated for a group of 1,564 people at risk of social exclusion for the following reasons: coming from alcoholic families, being social orphans, coming into early conflict with the criminal law, under-age motherhood, being in a penal institution, homelessness and prostitution, returned a value of 0.96 for the importance of the resources held, 0.96 for gaining them and 0.97 for losing them [9].

Path analysis was employed in the search for an answer to the research question. This method was used to test the relationships between the variables taken into account in the model [16].

3. Results

Based on the theoretical premises, a model was tested that took into account the three temporal perspectives from which there form reciprocal relationships between the sense of self-efficacy and the perceived distribution of resources in the adaptation of young people at risk of embarking on criminal careers. A number of general, causal relationships that significantly influence adaptation in the group under investigation were tested statistically:

- self-efficacy from the perspective of the past (the intensity of past difficult situations, successes and

- failures) influences the perceived distribution of resources (attaching a particular importance to them, the perception of gains, the experience of losses);
- the way the resources function (perceived importance, gains and losses) determines self-efficacy from two temporal perspectives: the present (the intensity of difficult situations, successes and failures now) and in the future (expected level of difficult situations, successes and failures);
- the latter pair of personality factors – present and expected self-efficacy – determine the level of adaptation in young offenders.

The analyses were conducted in two stages through modelling with the use of structural equations and the AMOS program [1]. The first stage explored a model of the relationships between the factors and the temporal perspectives in terms of self-efficacy. The model was trimmed and then, in the second stage, an appraisal of the importance, gains and losses of resources was added to it, as well as (in accordance with the adopted theoretical model) personal misadaptation (see Figure 1).

After the appropriate variables had been entered, the model was modified by trimming the statistically insignificant paths and removing the variables that had neither direct nor indirect associations with adaptation. Maximum likelihood estimation was used in the

analysis. The final model was assessed with the use of an χ^2 test as well as of fit indices: the root mean square error of approximation (*RMSEA*), the comparative fit index (*CFI*) and the standardized root mean square residual (*SRMR*). There was a good fit of the data with the model: $\chi^2(5) = 4.50$; $p = 0.480$; $CFI = 0.995$; $RMSEA = 0.00$ (0; 0.07); $SRMR = 0.017$.

Figure 2 illustrates the results of the path analyses and shows the statistically significant relationships between the tested indicators of self-efficacy, the perceived distribution of resources and the adaptation of people who have committed punishable acts. An analysis of the multiple curvilinear correlation squares indicates that the solution adopted explained 25% of the variation in misadaptation, while the factors of self-efficacy in the past explain 13% of the variation in the assessment of the loss of resources and 5% of the assessment of the importance of resources. Meanwhile, self-efficacy in the past and the assessment of the conservation of resources explained 33% of the variance in the sense of success in the present.

The results of the statistical analysis may be summarised in the form of a number of adaptive mechanisms in the group of young offenders whose course complies with the relationships between self-efficacy and the perceived distribution of resources. Each of these is presented in detail below.

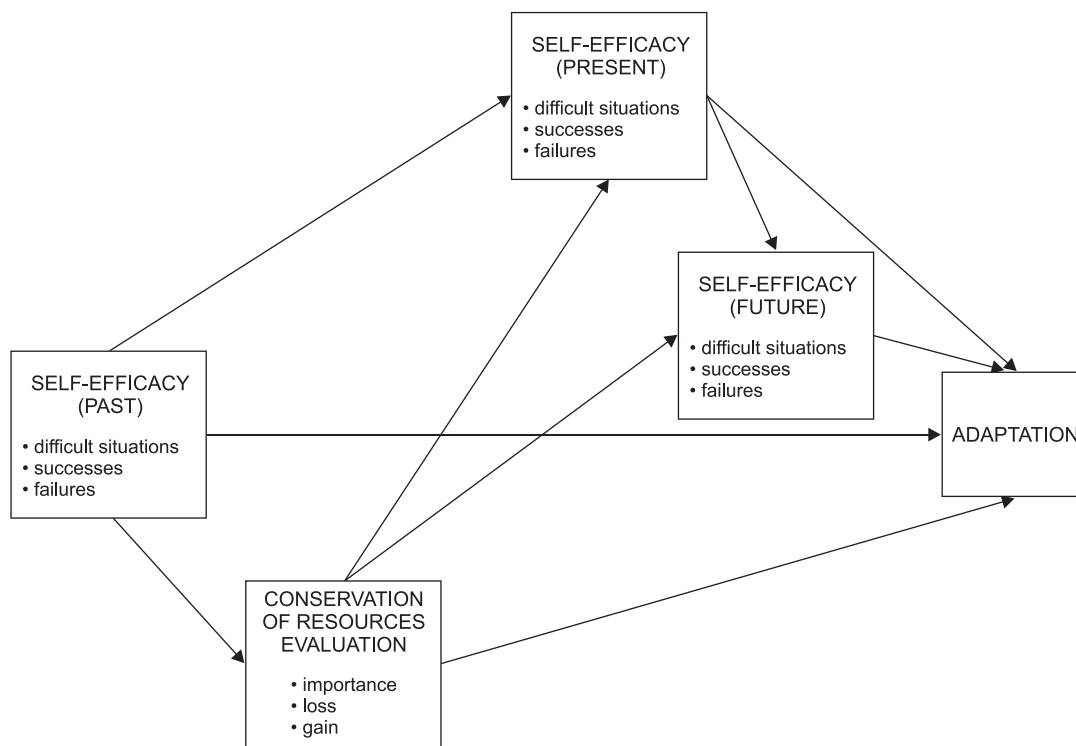

Fig. 1. The relationships between self-efficacy and the perceived distribution of resources in the adaptation of young offenders.

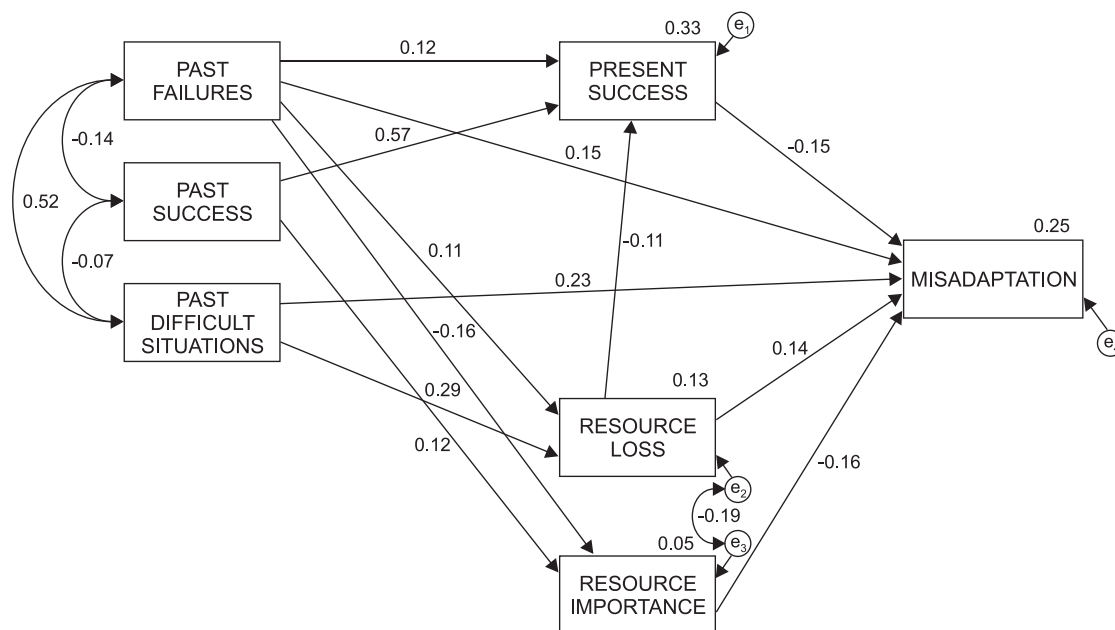

Fig. 2. The results of standardised path analyses for the mechanisms influencing the level of adaptation of young people at risk of embarking on a criminal career.

The first mechanism involves the relationships between the experience of difficult situations in the past and the perception of loss of resources. That is to say, a great intensity of problems in the past, including the deprivation of needs, physical and/or mental overload, suffering, internal conflicts, threats, frustration and new, unforeseen incoming stimuli result in the perception of loss of object, condition, personal and energy resources ($\beta = 0.29$; $p < 0.001$). The awareness of these losses, however, fulfils two regulatory functions. Firstly, the realisation that resources have been lost leads directly to reduced potential to adapt in young people who commit crimes ($\beta = 0.14$; $p = 0.005$). Secondly, the awareness of a loss in resources possessed has a direct influence on the adaptive capacities of those at risk of embarking on a criminal career. This is because it causes less intense experience of present successes ($\beta = -0.11$; $p = 0.014$) which, in turn, produces greater problems in the adaptation process ($\beta = -0.15$; $p = 0.001$).

In the second mechanism, a high frequency of past successes (personal, family, professional, interpersonal) inclines an individual to begin to assign greater importance to a variety of resources ($\beta = 0.12$; $p = 0.026$). This type of appraisal leads directly to a high level of adaptive capacity in those who break the criminal law ($\beta = -0.16$; $p = 0.001$).

The third mechanism refers to the relationships between the experience of past failures (personal, fam-

ily, professional and/or interpersonal) and assigning importance to a variety of types of resources. The less frequent and intense are the past failures the greater is the likelihood that young people at risk of embarking on a criminal career will begin to assign greater importance to a variety of types of resources ($\beta = -0.16$; $p = 0.002$) which, as was shown above, directly influences an increase in the adaptive capacities of this group.

The fourth mechanism concerns the relationships between past failures (personal, family, professional and/or interpersonal) and the perception of resource losses. The relationship analysed revealed that a high number of past failures sets in motion the perception of loss of resources ($\beta = 0.11$; $p = 0.05$). The process of experiencing resource losses, as was described above (see mechanism one), leads in two ways to a reduction in the adaptive capacity of young offenders: directly, as well as through a reduction in the intensity of successes experienced in the present.

The analyses also indicate that self-efficacy influences the adaptation of young people who commit crimes not only through influencing their assessment of resources (perceiving their loss and assigning them importance) but also directly. This is evidenced by the four remaining important paths. In the first of these, a high level of past personal, family, professional and or social successes means that more present successes are perceived ($\beta = 0.57$; $p < 0.001$). What is more,

where this value is at a high level (as described above, see mechanism 1) it is a significant cause of better adaptation among young offenders.

In the second path, a high level of past failures (personal, family, professional and/or social) leads to a low intensity of successes in the present ($\beta = 0.12$; $p = 0.01$) which, in turn, generates greater difficulties in adapting for the group of socially misadapted young people. In the third path, the perception of a high level of past failures (personal, family, professional and/or social) leads directly to an increase in problems of adaptation in the group under examination ($\beta = 0.15$; $p = 0.005$). It is indicated by the fourth path, however, that experiencing a great concentration of difficult past situations, including the deprivation of needs, physical and/or mental overload, suffering, internal conflicts, threats, frustration and new, unforeseen incoming stimuli, has a direct influence on low levels of adaptation among young offenders ($\beta = 0.23$; $p < 0.001$).

In summarising the mechanisms introduced above it is possible to draw the conclusion that the results of the statistical testing confirmed a relationship providing evidence of reciprocal associations between self-efficacy and the perception of resources in the formation of an individual's adaptation. That is, self-efficacy in past perspective leads to a specific perception of the meaning of resources and/or to the experience of resource loss which, in turn, is expressed (either directly, or indirectly through influence on the intensity of present successes) in the level of adaptation of young people at risk of embarking on a criminal career.

4. Discussion

The mechanisms presented above indicate that in the formation of a person's adaptive capacities – through the reciprocal associations between self-efficacy and the perception of resources possessed – a significant role is played by the “personality-based temporal operator”. Thanks to this operator, chains of events connected with the past, present and future form in an individual's mind [18, 32, 51, 52]. The results of the study confirm the influence of autobiographical memory on the formation of associations between self-efficacy and possessed resources. This influence works in such a way that the events experienced (even those that appear unimportant) find expression in the placing of value on specific resources, in the perception of capital possessed and, in turn, in the distribution of resources (assigning importance to them and perceiving their loss) at the level of self-efficacy in the accomplishment of present aims [38].

The results also prompt the conclusion that an appraisal of resources formed based on past experiences constitutes a type of cognitive control over an individual's adaptive potential. Placing value on a variety of different types of resources and the appraisal of the distribution of resources are of particular importance within the scope of this control [36, 37, 46]. This supports the conclusion that assigning considerable importance to a variety of different resources has a direct influence on increasing the adaptive capacities of young people at risk of embarking on a life of crime, while the perception of resource losses leads to difficulties in adaptation in this group both directly, and indirectly through a reduction in self-efficacy.

The results also confirm the rule propounded based on the conservation of resources theory according to which the loss of reserves held have incommensurately greater significance than capital gains to a person [22, 23, 24]. Losses are especially powerfully experienced by those who have scant reserves. For them, the depletion of existing resources creates an especially high risk of adaptive disorders.

References

1. Arbuckle J. L., Amos, Version 17.0.0, Computer Program, SPSS, Chicago 2008.
2. Baltes M. M., Baltes P. B., Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation, [in:] *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences*, Baltes P. B., Baltes M. M. [eds.], Cambridge University Press, New York 1990.
3. Baltes P. B., On the incomplete architecture of human ontogeny: Selection, optimization, and compensation as foundation of development theory, *American Psychologist* 1997, 52, 366–380.
4. Bandura A., Perceived self-efficacy, [in:] *Blackwell encyclopedia of social psychology*, Manstead A. S., Hewstone M. [eds.], Blackwell, Oxford 1995.
5. Bandura A., Self-efficacy mechanism in human agency, *American Psychologist* 1982, 37, 122–147.
6. Bandura A., Self-efficacy, *Encyclopedia of Human Behavior* 1994, 4, 71–81.
7. Bandura A., *Self-efficacy: The exercise of control*, Freeman, New York 1997.
8. Bandura A., Social cognitive theory: An agentic perspective, *Annual Review of Psychology* 2001, 52, 1–26.
9. Bartczuk R., Metodologia badań nad zasobami adaptacyjnymi osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, [in:] *Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną*, Kalinowski M., Niewiadomska I. [eds.], Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2010.

10. Billings D. W., Folkman, S., Acree M. [et al.], Coping and physical health during caregiving: The roles of positive and negative affect, *Journal of Personality and Social Psychology* 2000, 79, 139–142.
11. Block M., Taliaferro A., Harris N. [et al.], Using self-efficacy theory to facilitate inclusion in general physical education, *Journal of Physical Education, Recreation & Dance* 2010, 3, 43–46.
12. Bonta J., Offender risk assessment. Guidelines for selection and use, *Criminal Justice and Behavior* 2002, 4, 355–379.
13. Cheatwood D., The contribution of labeling studies to criminology, *Journal of Crime and Justice* 1986, 9, 111–137.
14. Christensen K. A., Stephens M. A. P., Townsend A. L., Mastery in women's multiple roles and well-being: Adult daughters providing care to impaired parents, *Health Psychology* 1998, 17, 163–171.
15. Ennis N., Hobfoll S. E., Schröder K. E., Money doesn't talk, it swears: How economic stress and resistance resources impact innercity women's depressive mood, *American Journal of Community Psychology* 2000, 28, 149–173.
16. Frankfort-Nachmias C., Nachmias D., Research and methods in the social sciences, St. Martin College Publishing Group, Bedford 1996.
17. Freund A., Baltes P. B., Selection, optimization, and compensation: an action-theoretical conceptualization of processes of developmental regulation, [in:] *Control of human behavior: Mental processes and consciousness*, Perrig W., Grob A. [eds.], Erlbaum, Mahwah 2000.
18. Gonzales A., Zimbardo P. G., Time in perspective: The time since we learn early affects how our jobs and enjoy our pleasures, *Psychology Today* 1985, 19, 21–26.
19. Grabowski L. J., Call K. T., Mortimer J. T., Global and economic self-efficacy in the educational attainment process, *Social Psychology Quarterly* 2001, 2, 164–179.
20. Hacker W., Occupational psychology between basic and applied orientation – some methodological issues, *Le Travail Humain* 1993, 56, 157–169.
21. Hirsch B. J., Natural support systems and coping with recent life changes, *American Journal of Community Psychology* 1980, 8, 157–179.
22. Hobfoll S. E., Social and psychological resources and adaptation, *Review of General Psychology* 2002, 6, 307–324.
23. Hobfoll S. E., Stress, culture, and community: The psychology and philosophy of stress, Plenum, New York 1998.
24. Hobfoll S. E., Traumatic stress: A theory based on rapid loss of resources, *Anxiety Research: An International Journal* 1991, 4, 187–197.
25. Hobfoll S. E., Lilly R., Resource conservation as a strategy for community psychology, *Journal of Community Psychology* 1993, 21, 128–148.
26. Hobfoll S. E., Lilly, R., Jackson A., Conservation of social resources and the self, [in:] *The meaning and measurement of social support*, Veiel H., Baumann U. [eds.], Hemisphere, New York 1992.
27. Hobfoll S. E., Walflsch S., Coping with a threat to life: A longitudinal study of self concept, social support, and psychological distress, *American Journal of Community Psychology* 1984, 12, 87–100.
28. Jaworowska A., Matczak, A., Test zdań niedokończonych Rottera (RISP). Podręcznik, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1998.
29. Kaniasty K., Norris F. H., Social support dynamics in adjustment to disasters, [in:] *Handbook of personal relationships*, Duck S. [eds.], John Wiley, New York 1997.
30. Lazarus R. S., Folkman S., Stress appraisal and coping, Springer, New York 1984.
31. Maddux J. E., Stanley M. A., Self-efficacy theory in contemporary psychology: An overview, *Journal of Social and Clinical Psychology* 1986, 4, 249–255.
32. Melges F., Identity and temporal perspective, [in:] *Cognitive models of psychological time*, Block R. [eds.], Erlbaum, Hillsdale 1990.
33. Murrell S., Norris F., Resources, life events, and changes in psychological states: A prospective framework, *American Journal of Community Psychology* 1983, 11, 473–491.
34. Murrell S., Norris F. H., Resources, life events and changes in positive affect and depression in older adults, *American Journal of Community Psychology* 1984, 12, 445–464.
35. Niewiadomska I., Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2007.
36. Oettingen G., Expectancy effects on behavior depend on self-regulatory thought, *Social Cognition* 2000, 18, 101–129.
37. Pajares F., Kranzler J., Self-efficacy beliefs and general mental ability in mathematical problem-solving, *Contemporary Educational Psychology* 1995, 4, 426–443.
38. Pervin L., John O., Personality: theory and research, John Wiley & Sons, New York 2001.
39. Raviv A., Keinan G., Abazon Y., Moving as a stressful life event for adolescents, *Journal of Community Psychology* 1990, 18, 130–140.
40. Rotter J. B., Lah M. I., Raffertz J. E., Rotter Incomplete Sentences Blank Manual, The Psychological Corporation, Harcourt Brace Jovanovich, San Antonio, San Diego, Orlando, New York, Chicago, Toronto 1992.
41. Sandler I., Quality and ecology of adversity as common mechanisms of risk and resilience, *American Journal of Community Psychology* 2001, 29, 19–61.
42. Schwarzer R., Measurement of perceived self-efficacy: Psychometric scales for cross-cultural research, Forschung an der Freien Universität, Berlin 1993.
43. Seligman M. E. P., Csikszentmihalyi M., Positive psychology, *American Psychologist* 2000, 55, 5–14.

44. Taylor S. E., Adjustment to threatening events: A theory of cognitive adaptation, *American Psychologist* 1983, 38, 1161–1173.
45. Thoits P., Stressors and problem-solving: The individual as psychological activist, *Journal of Health and Social Behavior* 1994, 35, 143–160.
46. Usher E. L., Pajares F., Sources of self-efficacy in school: Critical review of the literature and future directions, *Review of Educational Research* 2008, 4, 751–796.
47. Van Dinther M., Dochy F., Segers M., Factors affecting students' self-efficacy in higher education, *Educational Research Review* 2011, 2, 95–108.
48. Wells J. D., Hobfoll S. E., Lavin J., When it rains it pours: The greater impact of resource loss compared to gain on psychological distress, *Personality and Social Psychology Bulletin* 1999, 25, 1172–1182.
49. Wilcox B. L., Social support, life stress, and psychological adjustment: A test of the buffering hypothesis, *American Journal of Community Psychology* 1981, 9, 371–387.
50. Wright C. W., Randall, S. C., Contrasting conceptions of deviance in sociology. Functionalism and labeling theory, *The British Journal of Criminology* 1978, 18, 217–231.
51. Zimbardo P., Boyd J., Putting time in perspective: A valid reliable individual-difference metric, *Journal of Personality and Social Psychology* 1999, 77, 1271–1288.
52. Zimbardo P., Boyd J., *The time paradox: The new psychology of time that can change your life*, Simon & Schuster, New York 2008.

Corresponding author

Prof. Iwona Niewiadomska
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii
Aleje Raclawickie 14
PL 20-950 Lublin
e-mail: iwona.niewiadomska@kul.lublin.pl

ZNACZENIE ZWIĄZKÓW MIĘDZY DOŚWIADCZANIEM WŁASNEJ SKUTECZNOŚCI I DYSTRYBUCJĄ ZASOBÓW W PROCESIE POZYTYWNEJ ADAPTACJI MŁODYCH PRZESTĘPCÓW

1. Podstawy teoretyczne badań

Różnorodność definicji przystosowania sugeruje, że jest to zjawisko uniwersalne polegające na wymianie informacji i energii między organizmem a otoczeniem w procesach asymilacji i akomodacji. W ramach istniejących podejść teoretycznych można wyróżnić grupę koncepcji, które akcentują obiektywne kryteria przystosowania do otaczających warunków (np. spełnianie określonych funkcji lub wymagań w życiu społecznym) i grupę teorii odnoszących się do subiektywnego wartościowania przez jednostkę własnej egzystencji w otaczającym świecie, co jest eksponowane w psychologicznej analizie przystosowania. Na gruncie psychologii zwraca się również uwagę na fakt, że przystosowanie człowieka jest związane z funkcjonowaniem jego osobowości, która bazuje na elementach biologicznych, psychicznych i społecznych. Proces pozytywnego przystosowania jest więc związany z odpowiednim dopasowaniem biopsychicznej specyfiki danego człowieka do otaczających warunków [12, 23, 44].

Znaczenie czynników osobowościowych w dynamice przystosowania człowieka odzwierciedlają trzy ważne procesy psychiczne: selekcja, optymalizacja oraz wynagradzanie [2, 3, 17].

Znaczenie procesu selekcji polega na tym, że biologiczne, społeczne i indywidualne cele tworzą zasięg alternatywnych wymiarów działania. Liczba potencjalnych dążeń zazwyczaj przewyższa istniejące możliwości człowieka w kontekście ich osiągnięcia. W procesie wyboru (selekcji) dochodzi zatem do skupiania zasobów człowieka na określonych wymiarach działalności (celach). Na selekcję składa się więc szereg mechanizmów poznawczych związanych z przewidywaniem rozwoju sytuacji, organizowaniem działań w czasie oraz prognozowaniem ich efektów. Poznawczy charakter procesów odpowiedzialnych za selekcję wyraża się określeniami warunkowymi „jeśli..., to...”, dzięki czemu osoba rozważa dostępność celów, możliwości ich osiągnięcia oraz różne skutki podejmowanej aktywności.

Skuteczność postępowania przystosowawczego zależy w dużej mierze od drugiego mechanizmu przystosowawczego – optymalizacji. Wymieniony mechanizm osobowościowy wyraża się w tym, że strategie służące osiągnięciu wyobrażonych dążeń są przez człowieka przyswajane, ćwiczone, ulepszane, integrowane, koordynowane i automatyzowane. Optymalizacja zachowań celowych zwiększa zatem prawdopodobieństwo osiągnięcia

celów, jakie osoba wyznaczyła sobie w procesie selekcji.

Wynagradzanie z jednej strony prowadzi do dostosowywania standardów wewnętrznych do zamierzonych celów, a z drugiej służy koncentrowaniu zasobów na najważniejszych dążeniach. Atrakcyjny lub awersyjny cel nie wywołuje automatycznie działania. Dopiero wtedy, gdy pojawi się przeświadczenie, że istnieje możliwość zrealizowania efektu pozytywnego lub uniknięcia skutku negatywnego dzięki posiadanym zasobom, powstaje dążenie (tendencja motywacyjna) do inicjowania czynności ukierunkowanych na jego osiągnięcie [20].

Wskazując na znaczenie wymienionych powyżej mechanizmów osobowościowych, należy podkreślić, że decydują one o przystosowaniu jednostki ludzkiej poprzez fakt, że wpływają na takie wymiary jej funkcjonowania, jak:

- spójne zarządzanie własnym życiem;
- realizacja celów życiowych za pomocą środków dozwolonych przez społeczeństwo;
- wytrwałość w poszukiwaniu i wykonywaniu pracy;
- nawiązywanie pozytywnych kontaktów interpersonalnych;
- dystansowanie się od destrukcyjnych zachowań (np. poprzez używanie substancji psychoaktywnych czy stosowanie przemocy);
- respektowanie istotnych norm społecznych i moralnych [2, 13, 22, 39, 50].

Wymienione przesłanki przemawiają za konkluzją, że osiągnięcie pozytywnej adaptacji przez osoby zagrożone karierą przestępczą jest możliwe pod warunkiem poznania i wzmacniania takich czynników psychologicznych, które mają regulacyjny wpływ na proces ich pozytywnego przystosowania, w tym również adaptacji do obowiązujących norm społecznych [43].

Wyniki badań przemawiają za przyjęciem stanowiska, że istotne znaczenie w przebiegu adaptacji powinny posiadać różnego rodzaju zależności między dwoma typami zmiennych osobowościowych:

1. poczuciem własnej skuteczności;
2. spostrzeganą dystrybucją zasobów – ich poziomem, zyskami i stratami.

Ad 1. Analizowany wymiar osobowości oznacza oczekiwania człowieka dotyczące możliwości wykonania zadania i/lub rozwiązania problemu w różnorodnych okolicznościach życiowych. Tego rodzaju przeświadczenie oznacza więc, że jednostka czuje się zdolna do tego, aby sprostać zadaniom, jakie stawia przed nią otaczająca rzeczywistość, co w konsekwencji decyduje o przekonaniu

niu, że może ona wpływać na aktualne i przewidywane wydarzenia życiowe [6]. Przekonanie tego rodzaju wynika z bilansu doświadczeń wypływających z kilku zasadniczych źródeł – przede wszystkim z nasilenia przeżywanego sukcesów i porażek oraz z odczuwanych stanów fizjologicznych w sytuacjach trudnych [5, 6, 7]. Osobiste sukcesy i porażki są najbardziej wpływowym źródłem informacji o własnej skuteczności, ponieważ dostarczają one najbardziej autentycznych dowodów na to, że osoba potrafi lub też nie potrafi opanować umiejętności niezbędne do osiągnięcia zamierzonego celu [7]. Ważnym źródłem przekonania o własnej skuteczności są również informacje płynące ze stanów fizjologicznych i emocjonalnych, jakie osoba doświadcza w sytuacjach stresowych (trudnych) – np. z nasilenia odczuwanego niepokoju, zmęczenia, cierpienia lub negatywnego nastroju [11]. Należy zauważyć, że ludzie uczą się interpretować swoje pobudzenie psychiczne bądź fizjologiczne jako wskaźnik osobistych kompetencji. Dlatego odczuwane przez nich negatywne stany psychiczne i/lub dyskomfortowe objawy somatyczne w sytuacjach stresowych są zazwyczaj interpretowane przez osobę jako dowód braku wystarczających umiejętności do tego, aby zapanować nad sytuacją [7, 14, 42, 46].

Argumenty za tym, aby analizować poczucie własnej skuteczności w procesie przystosowania człowieka, wynika z kilku przesłanek. Pierwsza z nich polega na tym, że szacowany poziom tej zmiennej jest traktowany jako jeden z ważnych predyktorów ludzkiego zachowania – m.in. w obszarze inicjowania określonego typu działań, wysiłku wkładanego w podjęte czynności oraz ich kontynuowania pomimo napotykanego przeszkód i niepowodzeń [7, 31]. Po drugie, poczucie własnej skuteczności wpływa na typ myślenia: optymistycznego lub pesymistycznego. Optymizm stanowi zarówno efekt konceptualizacji, że osoba „jest w stanie coś zrobić w określonej sytuacji”, jak również skutek towarzyszący takiemu sądowi pozytywnych stanów psychicznych [8, 47]. Po trzecie, wyższy poziom samoskuteczności decyduje o tym, że jednostka częściej spostrzega występujące problemy w kategorii wyzwania, a nie w kategoriach straty lub zagrożenia [19]. Po czwarte, poczucie własnej skuteczności jest traktowane jako podmiotowy zasób zarządzający innymi rodzajami kapitału, dzięki czemu osoba jest bardziej zdolna do wykorzystywania innych zasobów w procesie osobistego przystosowania do wymogów stawianych przez otoczenie [45].

Ad 2. Powodzenie procesu adaptacji jest w szczególności związane z posiadanymi przez człowieka zasobami [15, 23, 34]. To właśnie dzięki systemowi zasobów następuje zarówno efektywne dopasowanie jednostki do wymogów środowiska, jak również spójne kierowanie własnym życiem [23, 33].

Należy podkreślić, że większość teorii adaptacji koncentruje się na procesie utraty zasobów, co w konsekwen-

cji prowadzi do stresu i jego negatywnych konsekwencji. W odróżnieniu od innych koncepcji, na gruncie teorii zachowania zasobów (COR) przyjęto założenie, że ważne znaczenie przystosowawcze posiadają trzy procesy związane z dystrybucją zasobów – ich znaczenie, odczuwane straty kapitałowe oraz zyski w zasobach.

Za przedstawioną tezę przemawiają następujące argumenty, które zostały sformułowane na gruncie teorii zachowania zasobów (ang. the conservation of resources theory, COR). Po pierwsze, jednostki mające niewielkie zasoby przyjmują obronny styl zachowania, ponieważ rozpatrują posiadany kapitał pod kątem tego, co mają do stracenia, a nie w aspekcie tego, co mają do zyskania. Zauważono też, że osoby z niewielkimi zasobami są bardziej skłonne do rezygnowania z zachowań służących rozwiązywaniu problemów na rzecz poszukiwania emocjonalnego wsparcia i/lub rozpamiętywania negatywnych emocji [21, 23, 27, 49]. Po drugie, proces zdrowienia osób doświadczających stresu posttraumatycznego jest związany w istotny sposób z poziomem wewnętrznych zasobów – do równowagi psychicznej szybciej wracają osoby dysponujące większym kapitałem [24]. Po trzecie, motywacja do zabezpieczania się przed stratami jest znacznie większa niż motywacja do osiągania zysków. W związku z tym osoba podejmuje różnego rodzaju strategie po to, aby zabezpieczyć się przed utratą posiadanego kapitału. Natomiast osiągnięte zyski w zasobach spełniają dwa rodzaje funkcji – pierwotną i wtórną. Funkcja pierwotna polega na tym, że po doświadczeniu straty człowiek inicjuje cykl zysków w celu zrównoważenia poniesionych szkód. Funkcja wtórna jest związana z tym, że jednostka ludzka zwraca szczególną uwagę na osiągnięte profity w sytuacji doświadczania strat. Wymieniony mechanizm służy redukcji napięcia psychicznego i łagodzeniu reakcji na doświadczany stres [10, 23, 48].

Przedstawione powyżej zależności uzasadniają zatem przypuszczenie, że zarówno doświadczanie własnej skuteczności, jak i spostrzegana dystrybucja zasobów (ich znaczenie, straty i zyski) w istotny sposób wpływają na poziom przystosowania młodych przestępców.

2. Metodologia badań własnych

Psychologowie zadają sobie jednak wciąż pytanie, jakiego rodzaju związki zachodzą między podmiotowymi zasobami zarządzającymi a procesami zachodzącymi w obrębie dystrybucji zasobów? [22, 23, 41]. W przedstawionym powyżej nurcie poszukiwań wpisuje się pytanie badawcze, które stanowi ważny krok w budowaniu modeli tłumaczących interakcje, jakie zachodzą między posiadanymi zasobami a procesem przystosowania człowieka do wymogów otoczenia. Dalsza część artykułu będzie poświęcona poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytanie badawcze: „jakiego rodzaju zależności zachodzą

między poczuciem własnej skuteczności (podmiotowym zasobem zarządzającym) a spostrzeganą dystrybucją zasobów (ich znaczeniem, stratami i zyskami) w procesie przystosowania młodych osób, które weszły w konflikt z normami prawa karnego?”

2.1. Przebieg badań i charakterystyka badanych osób

Badania były prowadzone metodą papier-olówek przez uprzednio przygotowanych ankietów – studentów ostatniego roku psychologii. Grupa została dobrana celowo: ankietery docierali do osób, które popełniły pierwszy czyn karalny przed ukończeniem 17. roku życia, za pośrednictwem wychowawców pracujących w ośrodkach wychowawczych i zakładach poprawczych, kuratorów sądowych oraz pracowników socjalnych. Badania zostały przeprowadzone indywidualnie od listopada 2009 do marca 2010 roku. Każdy z respondentów został zaznajomiony z ich celem i uczestniczył w nich dobrowolnie. W badaniach wzięło udział 362 osób między 17. a 25. rokiem życia (53% badanej grupy stanowili mężczyźni, 47% kobiety). Część tej grupy w trakcie badań przebywała w ośrodkach wychowawczych lub zakładach poprawczych (43%) ze względu na popełnienie czynu karalnego, zaś w stosunku do pozostałych zakończono już prowadzenie readaptacji społecznej przeznaczonej dla osób naruszających normy prawa karnego.

2.2. Techniki pomiaru zmiennych psychologicznych

W przeprowadzonej analizie empirycznej uwzględniono trzy metody pomiaru. Do badania poziomu przystosowania osobistego wykorzystano Test Niedokończonych Zdań – RISB (ang. Rotter Incomplete Sentences Blank) J. Rottera, do pomiaru poczucia własnej skuteczności zastosowano Kwestionariusz Oceny Własnego Życia I. Niewiadomskiej, zaś do analizy funkcjonowania zasobów – Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów (Znaczenie, Zyski i Straty) S. E. Hobfolla.

Test Niedokończonych Zdań J. Rottera – RISB stanowi narzędzie określające poziom przystosowania osoby [40]. Podstawą polskiej adaptacji testu było drugie wydanie RISB z 1992 roku. Narzędzie posiada zarówno walory technik projekcyjnych, jak i obiektywnych. Do zalet o charakterze projekcyjnym należy zaliczyć swobodny charakter wypowiedzi, duży stopień ukrycia celu prowadzonych analiz oraz ewentualność tworzenia nowych trzonów w zależności od specyficznych celów badawczych. Natomiast walory metody obiektywnej są związane z łatwością i rzetelnością oceny, z możliwością porównywania odpowiedzi różnych osób oraz z dopuszczalnością prowadzenia badań grupowych. Instrukcja wymaga, aby ankietowany dopisał dalszy ciąg do podanych mu słów początkowych (trzonu zdania). Zakłada

się, iż udzielone odpowiedzi odzwierciedlają przystosowanie osobiste poprzez fakt, że badany wskazuje na swoje pragnienia, dążenia, lęki oraz postawy wobec siebie, innych ludzi, aktywności zawodowej, doświadczanych problemów, wartości i celów życiowych.

Wnioskowanie o poziomie przystosowania osoby odbywa się na podstawie uzupełniania 47 trzonów zdań (40 trzonów występujących w oryginalnej metodzie i 7 trzonów o charakterze eksperymentalnym dotyczących preferowania wartości i celów życiowych). Każdej z odpowiedzi nadawana jest ocena punktowa. Na podstawie uzyskanych punktów oblicza się wskaźnik przystosowania, którego wartość zawiera się w przedziale między 0 a 282 punkty. Wysoki wynik oznacza brak przystosowania.

Rzetelność polskiej adaptacji Testu Niedokończonych Zdań J. Rottera sprawdzano za pomocą zgodności ocen sędziów oraz spójności wewnętrznej. Zgodność oceny tych samych protokołów przez różnych sędziów była mierzona współczynnikiem korelacji Spearmana i wynosiła 0,96. Współczynnik zgodności wewnętrznej α -Cronbacha osiągnął wartość 0,79. Zbadano również trafność testu metodą różnic między grupami kontrastowymi. Wynik badań wskazał, że społeczności osób nieprzystosowanych (m.in. więźniów, kobiet będących ofiarami przemocy, pacjentów z depresją, bezrobotnych) osiągają istotnie wyższe wyniki w teście RISB od osób stanowiących próbę normalizacyjną [28].

Kwestionariusz Oceny Własnego Życia I. Niewiadomskiej służy do pomiaru poczucia własnej skuteczności. Pomiar tej zmiennej jest dokonywany za pomocą trzech wskaźników: nasilenia sytuacji trudnych, poziomu doświadczanych sukcesów i natężenia przeżywanego porażek. W pierwszej części kwestionariusza zadaniem osoby badanej jest ustosunkowanie się do częstotliwości doświadczania siedmiu typów sytuacji trudnych, które najczęściej prowadzą do zaburzeń w relacji jednostka – otoczenie, w tym również do czynów o kryminogennym charakterze:

- depriwacji potrzeb biologicznych i psychicznych;
- nadmiernego obciążenia fizycznego i/lub psychicznego;
- cierpienia fizycznego i/lub psychicznego;
- wewnętrznych konfliktów;
- poczucia zagrożenia;
- frustracji w realizacji i osiągnięciu celów;
- nowości napływających bodźców [7, 11, 29, 30].

Analiza nasilenia spostrzeganych trudności obejmuje trzy perspektywy czasowe – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. W każdej z nich występują pytania odnoszące się do 7 wyodrębnionych sytuacji trudnych – np. „jak często w przeszłości doświadczałeś sytuacji, w których nie miałeś zaspokojonych ważnych potrzeb?”, „jak często obecnie doświadczasz sytuacji, w których nie masz zaspokojonych ważnych potrzeb?”, „według twojej opi-

nii, jak często w przyszłości będziesz doświadczal sytuacji, w których nie będziesz miał zaspokojonych ważnych potrzeb?”. Obok każdego pytania umieszczono skalę określającą częstotliwość występowania określonego rodzaju problemu: 1 – nigdy, 2 – bardzo rzadko, 3 – czasami, 4 – często, 5 – bardzo często. Zsumowanie częstotliwości występowania trudności w każdej perspektywie czasowej służy do określenia 3 wskaźników – poczucia nasilenia sytuacji trudnych w przeszłości, odbioru napięcia aktualnych trudności oraz przewidywania sytuacji problemowych w przyszłości. Wartość każdego z wymienionych wskaźników jest zawarta w granicach od 7 do 35 punktów.

Współczynniki zgodności wewnętrznej α -Cronbacha liczone dla grupy 296 osób dla wskaźników nasilenia sytuacji trudnych osiągnęły następujące wartości: 0,85 – doświadczanie minionych problemów; 0,83 – przeżywanie aktualnych trudności; 0,71 – przewidywanie przyszłych sytuacji problemowych [35].

Część druga kwestionariusza służy do analizy nasilenia doświadczanych sukcesów. Badanie tej zmiennej wynika z założenia, że osiąganie pożądanych rezultatów prowadzi do wzrostu poczucia własnej skuteczności, natomiast ich brak – do obniżenia oczekiwań w zakresie osobistej efektywności, co może skutkować różnorodnymi zachowaniami obronnymi [7]. W kwestionariuszu wyszczególniono 4 rodzaje sukcesów:

- osobiste;
- rodzinne;
- zawodowe;
- towarzyskie.

Poziom doświadczanych sukcesów jest analizowany w trzech perspektywach czasowych – przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. W każdym wymiarze czasowym występują pytania dotyczące 4 wyszczególnionych rodzajów osiągnięć – np. „jak często w przeszłości doświadczałeś sytuacji, w których miałeś poczucie sukcesu osobistego?”; „jak często obecnie doświadczasz sytuacji, w których masz poczucie sukcesu osobistego?”; „według twojej opinii, jak często w przyszłości doświadczysz sytuacji, w których będziesz mógł osiągnąć sukces osobisty?”. Obok każdego pytania umieszczono kategorie odpowiedzi określające częstotliwość przeżywania określonego rodzaju pożądanych efektów własnej aktywności: 1 – nigdy, 2 – bardzo rzadko, 3 – czasami, 4 – często, 5 – bardzo często. Zsumowanie częstotliwości występowania oczekiwanych rezultatów działań w każdej perspektywie czasowej służy do określenia 3 wskaźników – poczucia nasilenia sukcesów w przeszłości, teraźniejszości i przewidywania ich w przyszłości. Wartość każdego z wymienionych wskaźników jest zawarta w granicach od 4 do 20 punktów.

Współczynniki zgodności wewnętrznej α -Cronbacha liczone dla grupy 296 osób dla wskaźników nasilenia sukcesów wynosiły: 0,72 – doświadczanie minionych

osiągnięć; 0,81 – przeżywanie ich aktualnie; 0,84 – przewidywanie ich w przyszłości [35].

W trzeciej części kwestionariusza badane jest napięcie przeżywanych porażek, które w przeciwieństwie do sukcesów prowadzą do obniżenia samoskuteczności [7, s. 47]. W metodzie wyszczególniono 4 rodzaje porażek:

- osobiste;
- rodzinne;
- zawodowe;
- towarzyskie.

Podobnie jak w części drugiej, poziom odczuwanych porażek jest analizowany w trzech perspektywach czasowych – minionej, aktualnej i przyszłej. W każdym z wymienionych wymiarów występują pytania dotyczące 4 wyszczególnionych rodzajów niepowodzeń – np. „jak często w przeszłości doświadczałeś sytuacji, w których miałeś poczucie osobistej porażki?”; „jak często obecnie doświadczasz sytuacji, w których masz poczucie osobistej porażki?”; „według twojej opinii, jak często w przyszłości będziesz doświadczal sytuacji, w których będziesz musiał odczuwać porażkę osobistą?”. Obok każdego pytania umieszczono kategorie odpowiedzi określające częstotliwość przeżywania określonego rodzaju niepowodzeń: 1 – nigdy, 2 – bardzo rzadko, 3 – czasami, 4 – często, 5 – bardzo często. Zsumowanie częstotliwości ich występowania w każdej perspektywie czasowej ma na celu określenie 3 wskaźników – poczucia nasilenia minionych, aktualnych i przewidywanych porażek. Wartość każdego z wymienionych wskaźników jest zawarta w granicach od 4 do 20 punktów.

Współczynniki zgodności wewnętrznej α -Cronbacha liczone dla grupy 1480 osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (m.in. osoby pochodzące z rodzin alkoholowych, sieroty społeczne, bezdomni, więźniowie, osoby opuszczające zakłady karne, prostytutki) wynosiły: 0,78 – dla minionych porażek, 0,82 – dla aktualnych niepowodzeń, 0,88 – dla porażek przewidywanych w przyszłości.

Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów (ang. Conservation of Resources Evaluation) jest narzędziem pomiaru posiadającym formę listy 74 dóbr. Respondent ocenia każde z nich trzykrotnie [23, 25, 26]:

- w aspekcie osobistego znaczenia każdego z wymienionych zasobów;
- jego pozyskiwania w ciągu ostatnich 6 miesięcy;
- jego utraty w okresie minionych 6 miesięcy.

Zgodnie z koncepcją zachowania zasobów, w metodzie uwzględniono cztery typy dóbr:

- materialne (11 zasobów);
- podmiotowe (21 kategorii dóbr);
- stanu (25 rodzajów zasobów);
- energetyczne (17 typów kapitału).

Kategoryzacji pozycji testowych do określonego typu kapitału dokonało 7 sędziów kompetentnych – psycholo-

gów zaznajomionych z klasyfikacją dóbr w ramach teorii zachowania zasobów.

Współczynniki zgodności wewnętrznej α -Cronbacha liczone dla grupy 1564 osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (m.in. z powodu pochodzenia z rodzin alkoholowych, sieroctwa społecznego, małegoletniego macierzyństwa, wczesnego konfliktu z prawem karnym, przebywania w zakładzie karnym, bezdomności, prostytucji), wynosiły: 0,96 – dla znaczenia posiadanych zasobów; 0,96 – dla ich pozyskiwania; 0,97 – dla ich utraty [9].

Do poszukiwania odpowiedzi na postawione pytanie badawcze wykorzystano analizę ścieżek (ang. path analysis). Metoda ta jest wykorzystywana do testowania zależności między zmiennymi uwzględnionymi w modelu [16].

3. Wyniki uzyskane w badaniach

Na podstawie przesłanek teoretycznych testowano model uwzględniający trzy perspektywy czasowe, w których dochodzi do wzajemnych zależności między poczuciem własnej skuteczności a spostrzeganą dystrybucją zasobów w adaptacji młodzieży zagrożonej karierą przestępczą. Testowaniu statystycznemu poddano kilka ogólnych zależności przyczynowych, które w istotny sposób kształtują przystosowanie w badanej grupie:

- poczucie własnej skuteczności w minionej perspektywie czasowej (nasilenie przeszłych sytuacji trudnych, sukcesów i porażek) wpływa na spostrzeganą dystrybucję zasobów (przypisywanie im określonego znaczenia, spostrzeganie zysków i doświadczanie strat);
- charakter funkcjonowania zasobów (odczuwane znaczenie, zyski i straty) determinuje poczucie własnej skuteczności w dwóch perspektywach czasowych – terażniejszości (aktualne nasilenie sytuacji trudnych, sukcesów i porażek) i w przyszłości (przewidywany poziom sytuacji trudnych, sukcesów i porażek);
- dwa ostatnie czynniki osobowościowe – aktualne i przewidywane poczucie własnej skuteczności – decydują o poziomie przystosowania młodych przestępców.

Analizy zostały przeprowadzone w dwóch stadiach poprzez modelowanie przy użyciu równań strukturalnych z zastosowaniem programu AMOS [1]. W pierwszym stadium eksplorowano model zależności między składnikami i perspektywami czasowymi w obrębie poczucia własnej skuteczności. Po przystrzyżeniu (ang. trimming) tego modelu, w drugim stadium wprowadzono do niego oceny znaczenia, strat i zysków zasobów oraz nieprzystosowanie osobiste, zgodnie z przyjętym modelem teoretycznym (por. rycina 1).

Po wprowadzeniu odpowiednich zmiennych dokonano modyfikacji modelu poprzez przystrzyżenie nieistotnych statystycznie ścieżek w modelu oraz usunięcie

z modelu zmiennych niezwiązanych bezpośrednio lub pośrednio z adaptacją. W analizie wykorzystano oszacowanie metodą maksymalnej wiarygodności. Ostateczny model oceniono z użyciem testu χ^2 oraz indeksów dopasowania (pierwiastek z przeciętnego odchylenia kwadratowego aproksymacji – *RMSEA*, porównawczy indeks zgodności – *CFI*, standaryzowany pierwiastek z przeciętnej reszty – *SRMR*). Model był dobrze dopasowany do danych, $\chi^2(5) = 4,50$; $p = 0,480$; $CFI = 0,995$; $RMSEA = 0,00$ (0; 0,07); $SRMR = 0,017$.

Rezultaty analizy ścieżek ilustruje rycina 2. Przedstawiono na niej istotne statystycznie związki między testowanymi wskaźnikami poczucia własnej skuteczności a spostrzeganą dystrybucją zasobów oraz adaptacją osób, które popełniły czyny karalne. Analiza kwadratów korelacji wielorakiej wskazuje na to, że przyjęte rozwiązanie pozwala wyjaśnić 25% wariancji nieprzystosowania, składniki poczucia własnej skuteczności w przeszłości wyjaśniają 13% zmienności oceny utraty zasobów oraz 5% oceny znaczenia zasobów; poczucie własnej skuteczności w przeszłości oraz ocena zachowania zasobów wyjaśniają 33% wariancji aktualnego poczucia sukcesu.

Wyniki przeprowadzonej analizy statystycznej można podsumować w postaci kilku mechanizmów adaptacyjnych w grupie młodych przestępców, które w swoim przebiegu uwzględniają zależności między poczuciem własnej skuteczności i spostrzeganą dystrybucją zasobów. Poniżej zostanie przedstawiona charakterystyka każdego z nich.

Pierwszy mechanizm polega na związkach między doświadczaniem sytuacji trudnych w minionym czasie i spostrzeganiem utraty zasobów. Mianowicie duże nasilenie minionych problemów – m.in. w zakresie depresji, potrzeb, obciążeń fizycznych i/lub psychicznych, cierpienia, wewnętrznych konfliktów, zagrożeń, frustracji, nowości napływających bodźców – skutkuje spostrzeganiem utraty zasobów materialnych, stanu, podmiotowych i/lub energetycznych ($\beta = 0,29$; $p < 0,001$). Zauważanie strat kapitałowych pełni zaś dwie funkcje regulacyjne. Po pierwsze, uświadomienie sobie utraty zasobów przyczynia się bezpośrednio do zmniejszenia możliwości adaptacyjnych młodzieży popełniającej czyny karalne ($\beta = 0,14$; $p = 0,005$). Po drugie, zauważanie strat w posiadanych zasobach wpływa w sposób pośredni na możliwości przystosowawcze osób zagrożonych karierą przestępczą poprzez to, że przyczynia się do niższego odczuwania terażniejszych sukcesów ($\beta = -0,11$; $p = 0,014$), a to z kolei do zwiększenia problemów w procesie adaptacji ($\beta = -0,15$; $p = 0,001$).

Drugi mechanizm jest związany z tym, że duże nasilenie minionych sukcesów (osobistych, rodzinnych, zawodowych, interpersonalnych) wpływa na zaczęcie przypisywania przez osobę większego znaczenia różnego rodzaju zasobom ($\beta = 0,12$; $p = 0,026$). Tego rodzaju ocena w bezpośredni sposób przyczynia się do wysokie-

go poziomu adaptacyjności u osób naruszających normy prawa karnego ($\beta = -0,16$; $p = 0,001$).

Mechanizm trzeci odnosi się do zależności zachodzącej między doświadczaniem przeszłych porażek (osobistych, rodzinnych, zawodowych i/lub interpersonalnych) a przypisywaniem znaczenia różnego rodzaju zasobom. Im mniejsze jest bowiem nasilenie minionych porażek, tym większe prawdopodobieństwo, że młodzież zagrożona karierą przestępczą zaczyna przypisywać większe znaczenie różnego rodzaju zasobom ($\beta = -0,16$; $p = 0,002$), co – jak już wskazano wyżej – w bezpośredni sposób warunkuje zwiększenie możliwości adaptacyjnych w tej grupie.

Czwarty mechanizm dotyczy związków między minionymi porażkami (osobistymi, rodzinnymi, zawodowymi i/lub interpersonalnymi) a spostrzeganiem strat kapitałowych. Analizowana zależność polega na tym, że duża liczba minionych porażek uruchamia spostrzeganie strat w zasobach ($\beta = 0,11$; $p = 0,05$). Proces odczuwania strat kapitałowych, tak jak to zostało opisane wyżej (patrz mechanizm pierwszy) w dwojaki sposób przyczynia się do obniżenia zdolności przystosowawczych młodzieży popełniającej przestępstwa: bezpośrednio oraz poprzez zmniejszenie nasilenia odczuwanych sukcesów w terażniejszości.

Przeprowadzone analizy wskazują również na fakt, że poczucie własnej skuteczności wpływa na kształtowanie przystosowania młodzieży popełniającej przestępstwa nie tylko poprzez wpływ na kształtowanie oceny zasobów – na przypisywanie im znaczenia i na dostrzeganie strat kapitałowych – ale również w bezpośredni sposób. Świadczy o tym występowanie pozostałych czterech istotnych ścieżek. Pierwsza z nich polega na tym, że wysoki poziom osobistych, rodzinnych, zawodowych i/lub społecznych sukcesów w minionej perspektywie czasowej wpływa na spostrzeganie większego nasilenia aktualnych sukcesów ($\beta = 0,57$; $p < 0,001$). Natomiast wysoki poziom tej zmiennej, jak opisano wyżej (mechanizm 1.) w istotny sposób przyczynia się do lepszego przystosowania młodych przestępców.

Druga ścieżka jest związana z tym, że wysoki poziom minionych porażek (w sferze osobistej, rodzinnej, zawodowej i/lub społecznej) decyduje o niskim natężeniu sukcesów w terażniejszości ($\beta = 0,12$; $p = 0,01$), co z kolei generuje większe trudności przystosowawcze w grupie niedostosowanej społecznie młodzieży.

Ścieżka trzecia odnosi się do tego, że dostrzeganie dużego nasilenia minionych porażek o charakterze osobistym, rodzinnym, zawodowym i/lub społecznym przyczynia się bezpośrednio do zwiększenia problemów adaptacyjnych badanych osób ($\beta = 0,15$; $p = 0,005$).

Natomiast czwarta ścieżka wskazuje na to, że odczuwanie dużego natężenia sytuacji trudnych (m.in. w zakresie deprywacji potrzeb, obciążeń fizycznych i/lub psychicznych, cierpienia, wewnętrznych konfliktów, zagro-

żeń, frustracji, nowości napływających bodźców) w minionej perspektywie czasowej wpływa bezpośrednio na niski poziom adaptacji młodych przestępców ($\beta = 0,23$; $p < 0,001$).

Podsumowując przedstawione powyżej mechanizmy, można sformułować wniosek, że wyniki testowania statystycznego potwierdziły zależność świadczącą o zachodzeniu wzajemnych związków między poczuciem własnej skuteczności i spostrzeganiem zasobów w kształtowaniu przystosowania człowieka. Mianowicie poczucie własnej skuteczności w minionej perspektywie czasowej prowadzi do specyficznego spostrzegania znaczenia zasobów i/lub do doświadczania strat kapitałowych, co z kolei przekłada się na poziom adaptacji młodzieży zagrożonej karierą przestępczą albo w bezpośredni sposób, albo pośrednio – poprzez wpływ na natężenie terażniejszych sukcesów.

4. Dyskusja wyników

Przedstawione powyżej mechanizmy wskazują, że w kształtowaniu możliwości adaptacyjnych człowieka – poprzez wzajemne związki między samoskutecznością i spostrzeganiem posiadanych zasobów – istotną rolę odgrywa „osobowościowy operator temporalny”. Dzięki takiemu operatorowi w umyśle człowieka powstają łańcuchy zdarzeń związanych z przeszłością, terażniejszością i przyszłością [18, 32, 51, 52]. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają wpływ pamięci autobiograficznej na kształtowanie związków między poczuciem własnej skuteczności i posiadanymi zasobami. Wpływ ten polega na tym, że przeżyte wydarzenia (nawet z pozoru nieistotne) przekładają się na wartościowanie określonych zasobów oraz na spostrzeganie strat w posiadanym kapitale, a z kolei dystrybucja zasobów (przypisywane im znaczenie i spostrzeganie strat) – na poziom osobistej skuteczności w realizacji aktualnych celów [38].

Na bazie uzyskanych wyników badań można również wysunąć wniosek, że ukształtowana na bazie minionych doświadczeń ocena zasobów stanowi rodzaj kognitywnej kontroli nad możliwościami adaptacyjnymi człowieka. W ramach tej kontroli szczególne znaczenie posiada wartościowanie różnego rodzaju dóbr oraz ocena dotycząca dystrybucji zasobów [36, 37, 46]. Za przedstawioną konkluzją przemawia to, że przypisywanie dużego znaczenia różnego rodzaju zasobom wpływa w bezpośredni sposób na zwiększenie możliwości przystosowawczych młodzieży zagrożonej karierą przestępczą, zaś spostrzeganie strat kapitałowych przyczynia się do trudności przystosowawczych w tej grupie zarówno w sposób bezpośredni, jak również pośrednio – poprzez zmniejszenie poczucia własnej skuteczności.

Uzyskane rezultaty potwierdzają również regułę wysuniętą na gruncie teorii zachowania zasobów, według której utrata posiadanych rezerw ma dla człowieka niewspółmiernie większe znaczenie niż zyski kapitałowe [22, 23, 24]. Straty są szczególnie mocno odczuwane przez osoby, które posiadają niewielkie rezerwy. U takich osób uszczuplenie istniejących zasobów stwarza szczególnie wysokie ryzyko zaburzeń przystosowawczych.